

СИНЕРГЕТИЧНАТА ПАРАДИГМА И РОЛЯТА ѝ ЗА РАЗВИТИЕТО НА АГРАРНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ПРОЦЕС НА ЕВРОИНТЕГРАЦИЯ¹

доц. д-р Тодорка Атанасова,

доц. д-р Надка Костадинова,

доц. д-р Георги Желязков,

доц. д-р Румен Отузбиров

Тракийски университет

Резюме:

Осъщественият анализ на аграрното предприемачество на прага на ЕС през призмата на икономическата синергетика потвърждава необходимостта от продължаващото му изследване. Това обогатява не само икономическата наука, но и спомага за преодоляване на трудностите на българския агробизнес в процеса на евроинтеграцията му.

JEL: Q1

Въведение

През 70-те г. на XX в. *Х. Хакен*² въвежда *синергетика* като име на нова интердисциплинарна научна област, изучаваща процесите на възникване и еволюция на системите. Понятието е съчетание на гръцките думи: *συν* = съвместно и *έρουον* = работа или действие, следователно *синергетика* означава *съвместно действие* или *единодействие*. С избраното словосъчетание Хакен иска да акцентира върху взаимодействието на елементите на различните системи при изграждане на цялостната им структура и “съдружието на голям брой науки в изучаването на самоорганизационните процеси.”³

¹ Поради предизвикания голям интерес, материалът е предоставен на редколегиата и препоръчан за публикуване от организационния комитет на факултетската конференция на Факултет “Производствен и търговски бизнес” на тема “Трансформиране и реструктуриране на отраслите при присъединяване към ЕС”, проведена от 5 до 7 октомври 2006 г.

² Херман Хакен – немски професор, физик от университета в Щутгарт., Haken H., 1970., *Festkoerperprobleme.*, Stuttgart.

³ Бушев М., 1992., Синергизъм на науките., от “Синергетика хаос, ред, самоорганизация”, УИ “Св. К. Охридски”, С. стр. 11.

Осъществяваните реформи в страните от Централна и Източна Европа в т.ч. в България през последните петнадесет години доказва, че социално-икономическите системи могат да се самоорганизируют в условията на неустойчивост и неравновесие, т.е. да извършват преходи с нелинеен характер от хаотичност към организираност под влиянието на избрани от тях цели. Това е не само преход към пазарно стопанство, но и към “мениджърска” и “предприемаческа” икономика. В голяма степен горепосочените промени касаят и аграрния сектор.

Целта на разработката е да се разкрие системната същност на аграрното предприемачество във фокуса на икономическата синергетика и да се анализират някои от факторите, които влияят върху неговата самоорганизация.

Основните задачи, които се решават са: ♦ да се охарактеризира аграрното предприемачество като сложна, динамична система; ♦ да се установят причините за неговата неустойчивост и неравновесие; ♦ да се посочат мерките за тяхното преодоляване.

Методическият апарат, способстващ за изпълнение на поставената цел съчетава системен и синергетичен подход, системен и статистически анализ, анкетен, логичен и исторически методи и др.

Аграрното предприемачество във фокуса на икономическата синергетика

Икономическата синергетика изучава същността и структурата на синергетичните икономически системи, съставени от елементи или подсистеми. Чрез нея се изяснява как системата преминава от състояние на хаотичност към организираност. Икономическата синергетика е в начален етап на развитие, но това не ѝ пречи да разглежда и да обогатява представите за икономическата еволюция, за самоорганизирането на отворените икономически системи в условията на неравновесие. Тя дава възможност да се разкрият нови аспекти и качества на системите, резултат от икономически взаимодействия,

да се прилага нов синергетичен подход за анализа им. Тя разкрива “по какъв начин взаимодействието на подсистемите води до възникване на пространствено-времеви структури в макромащаби”, изяснява принципите, които управляват процесите на самоорганизация.⁴

Р. Кантилион определя предприемача като “лице, което поема риска”, а *Ж. Б. Сей* допълва той “прехвърля икономически ресурси от област на ниска към област на висока производителност и приход”. Това прави предприемачеството функция на лицата, които се нуждаят от капитал за разлика на онези, които го притежават.

Според *Й. Шумпетер* динамичното неравновесие, предизвикано от внедряващия иновации предприемач, а не равновесието и оптимизацията е “нормата” за здрава икономика.⁵

П. Дракър, определян за баща на теорията на предприемачеството казва: “Предприемачите намират промяната за нормална, ...но не те правят промените. Предприемачът винаги търси промяната, откликва и я оползотворява като възможност.”⁶

Тези и други определения, които водещи автори дават за предприемачите, респ. за предприемачеството недвусмислено демонстрират връзката му с принципите на синергетиката. Същото можем да разглеждаме като отворена система, която обменя с външната среда капитали и информация. Последните предизвикват промени в неговото състояние, като при определени условия то е устойчиво. А такива устойчиви стационарни състояния на системата в синергетиката се означават като дисипативна структура за каквато може да приемем, че е и предприемачеството.

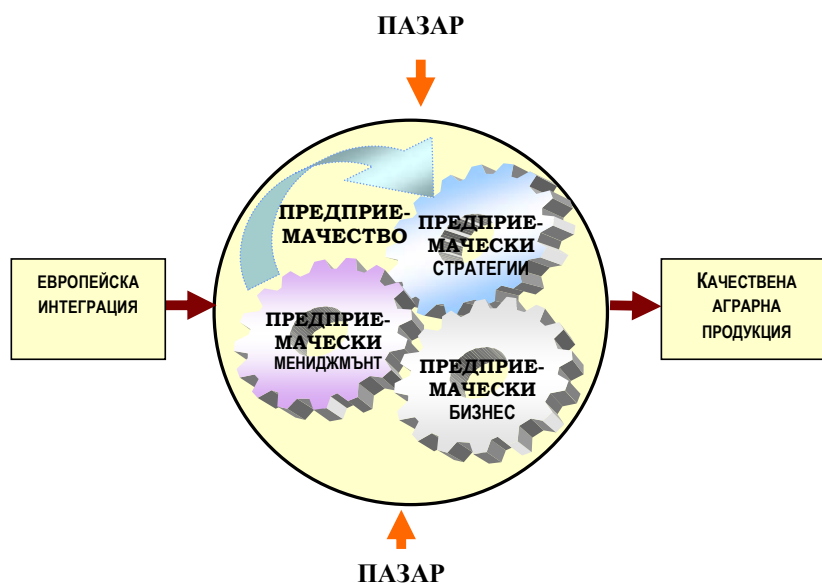
Според школата на *Ил. Пригожин* самоорганизацията е процес на образуване на дисипативни структури като последните са резултат от отворения си характер и термодинамичната (в дадения

⁴ Бушев М., 1992., Система, структура, самоорганизация от “Синергетика хаос, ред, самоорганизация”, УИ “Св. К. Охридски”, С., стр. 25-32.; Миркович К., 2006., Проблеми на икономическата синергетика., сп. Икономическа мисъл., бр. 1., изд. ИИ на БАН., С., стр. 3-32.

⁵ Schumpeter J., 1911., Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung., цит. от П. Дракър.

⁶ Дракър П. 2002., Иновации и предприемачество., изд. “Класика и Стил” ООД., С., стр.33.

случай от капиталовата) неравновесност на системата “предприемачество”.

Фиг. 1. Елементи на аграрното предприемачеството като сложна, динамична система

В потвърждение на това твърдение е и разбирането на П. Дракър, че елементите, които съставляват предприемачеството са: *предприемачески бизнес, предприемачески мениджмънт, предприемачески стратегии* (фиг.1). Същите трябва да се разглеждат като “подсистеми”, които изграждат, сложната по структура система - предприемачество. Всяка подсистема е част от дадена система и притежава свойства, подобни на нейните.

Това твърдение важи и за аграрното предприемачество. *Предприемаческият бизнес* в аграрния сектор включва многообразие от малки и средни предприятия – фамилни ферми–нетърговци, ЕТ, ООД, кооперации, които възникнаха у нас след ликвидацията на старите аграрни структури в началото на 90-те г. Всички те представляват входно-изходни системи, които са във взаимодействие с външната среда. Голяма част от тях изпитват сериозни финансовите затруднения, но въпреки това закупят техника и внедряват нови

технологии в производство, подобряват породния и сортов състав, т.е. осъществяват иновации, като непрекъснато са подложени на сериозни рискове – производствен, пазарен, инвестиционен, които трайно могат да изведат системата от равновесие.

Вторият елемент - *предприемаческият мениджмънт* П. Дракър дефинира като “практика и теория” или “описание и предписание”, за да се реализират тези негови характеристики е нужно: предприятието да “приема промяната като възможност, не като заплаха”; да извършва постоянен анализ на дейността си, с цел да я усъвършенства; да прилага нужните практики спрямо персонала, за да го мотивира. Всичко това формира специфична за всяко предприятие предприемаческа политика.

Освен от предприемачески мениджмънт вътре в своите рамки предприятието се нуждае и от “политика и практики извън структурата си - на пазара.” Това са *предприемаческите стратегии*.⁷ Процесът на европейска интеграция на страната в т.ч. на аграрния отрасъл изисква изработване на предприемачески стратегии, които да ограничат рисковете на предприятията, да способстват за преодоляване на неравновесността на системата и да гарантират нейната самоорганизираност.

БЪЛГАРСКОТО АГРАРНО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО НА ВХОДА НА ЕС

(резултати от емпирично изследване)

Възникването на *предприемаческия бизнес* през последните петнадесет години в аграрния сектор в България се мотивира от няколко основни обективни и субективни предпоставки (*табл.1*).⁸ По-

⁷ Дракър П. 2002., Иновации и предприемачество., изд. “Класика и Стил” ООД., С., стр.261 - 305.

⁸ Резултати от анкетно проучване, проведено февруари-май 2006 г. Анкетирани са 50 аграрни предприемача от цялата страна. То е финансирано по научени проекти: “Институционалният и фирмен мениджмънт – фактори за евроинтеграцията на аграрното предприемачество” и

голямата част от предприемачите са започнали своя бизнес без да разполагат с достатъчно капитал, земя, техника и работна сила. Само **16,7%** от анкетираните са притежавали достатъчно капитал, **22,2%** от тях са имали нужната земя, **25%** - собствена техника, а **41,7%** - достатъчно работна сила (*табл.2*).

Таблица 1
Мотиви за започване на предприемаческа дейност в аграрния сектор

Степен на значимост на мотива	МОТИВИ:					
	Реализиране на идеите	Доказване на способности	Подходящи условия	Възможност за по-добра печалба	Налични спестявания	Безработица и икономическа принуда
<i>Относит. дял</i>	<i>в %</i>	<i>в %</i>	<i>в %</i>	<i>в %</i>	<i>в %</i>	<i>в %</i>
<i>много съществен</i>	38,9	25,0	36,1	30,6	11,1	13,9
<i>съществен</i>	19,4	22,2	16,7	16,7	19,4	8,3
<i>незначителен</i>	2,8	5,6	5,6	2,8	16,7	22,2
<i>не отговорили</i>	38,9	47,2	41,7	50,0	52,8	55,6

Таблица 2

Осигуреност с основни производствени фактори при стартиране на стопанската дейност

КАПИТАЛ	отн. дял %	ЗЕМЯ	отн. дял %	ТЕХНИКА	отн. дял %	РАБОТНИЦИ	отн. дял %
<i>достъчно</i>	16,7	<i>достъчно</i>	22,2	<i>собствена</i>	25	<i>достъчно</i>	41,7
<i>не достатъчно</i>	66,7	<i>наета допълнително</i>	38,9	<i>наета допълнително</i>	33,3	<i>наети допълнително</i>	50
<i>няма</i>	11,1	<i>не е нужна</i>	33,3	<i>закупена</i>	25	<i>не отговорили</i>	8,3
<i>не отговорили</i>	5,6	<i>не отговорили</i>	5,6	<i>не отговорили</i>	19,4		

В резултат на това повече от ½ от предприемачите, за да разширят и модернизират своята дейност са ползвали кредити.

“Институционални мрежи и предприемачески стратегии в аграрния сектор”.

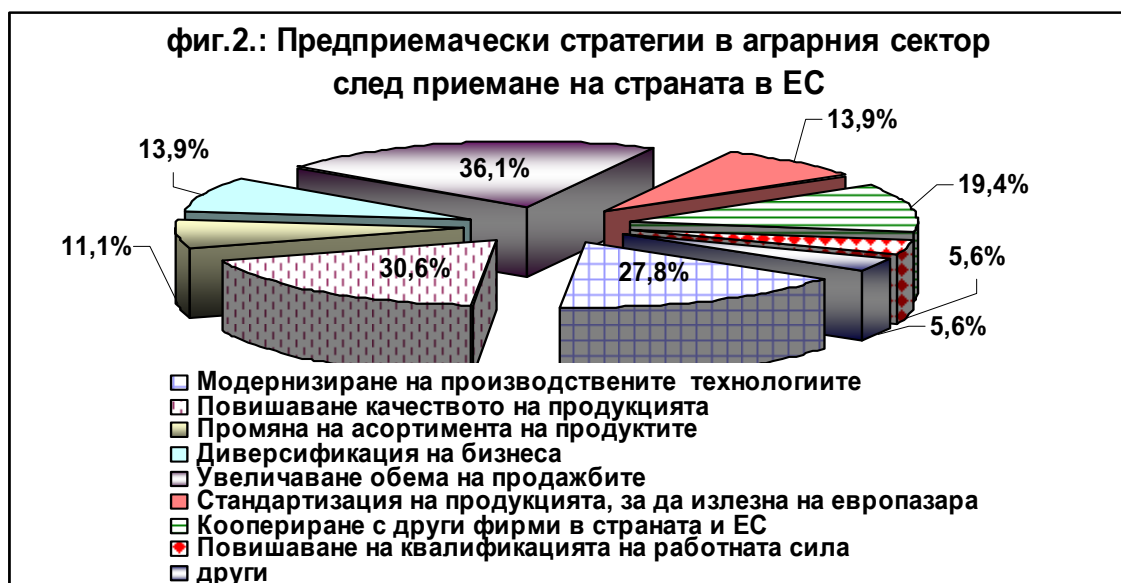
Преобладаващата част от предоставените кредитите са от търговските банки при **44,4%** от анкетираните, като най-често размерът на ползвания заем е от 5 хил. до 50 хил. лв. и само **8,3%** са получили над 200 хил. лв. Едва около **5%** от анкетираните предприемачи са ползвали преференциално финансиране от ДФ “Земеделие” и още толкова финансова субсидия по програма САПАРД на ЕС.

Предприемаческият мениджмънт в аграрния сектор се отличава с изключително рисковия си характер, тъй като “малцина от предприемачите знаят какво правят. Липсва им методология. Нарушават елементарни и добре познати правила.” Разминава ли се разбирането на Дракър с мнението, което имат за себе си предприемачите в аграрния сектор на България?

Според **27,8 %** от отговорилите “всичко, към което се стреми предприемачът, от което се нуждае са парите”. За **19,4 %** от тях той “успява да открие възможност за бизнес там, където другите виждат хаос, противоречия и липса на условия за икономически просперитет”. Мнението на Дракър потвърждават **16,7 %** като считат, че “предприемачът не е професионалист и се хвърля на посоки в бизнеса”.

Обяснението на този резултат се дължи на липсата на достатъчен опит и знания за спецификата на аграрния бизнес и неговото управление. Едва **16,7 %** от агропредприемачите преди да започнат самостоятелен бизнес са работили в сферата на селското стопанство. Също толкова е относителният дял на онези, които са бивши служители на държавната администрация, учреждения, фирми и др. Малък е дялът - **8,3 %** на анкетираните, които преди започване на самостоятелна стопанска дейност са работили в сферата на научно-изследователската сфера. Обнадеждаващо е, че **11 %** от предприемачите са млади хора, които повишават своята професионална квалификация в областта на агробизнеса и неговия мениджмънт, преработката на произведената продукция. Най-голям е дялът - $\frac{1}{4}$ на онези, които преди започване на своя бизнес са работили в други сектори на икономиката.

Предприемаческите стратегии в аграрния бизнес, които анкетираниите предвиждат да прилагат след приемане на България в ЕС, за да отговорят на изискванията на европейския пазар са в няколко направления (фиг. 2): **27,8 %** - акцентират върху модернизиране на производствените технологии; **30,6 %** - ще инвестират в посока повишаване качеството на продукцията; **36 %** - ще насочат усилията си към разширяване на бизнеса и увеличаване обема на продажбите, др.

Заклучение

Осъщественият анализ на аграрното предприемачество на прага на ЕС през призмата на икономическата синергетика потвърждава необходимостта от продължаващото му изследване. Това обогатява не само икономическата наука, но и спомага за преодоляване на трудностите на българския агробизнес в процеса на евроинтеграцията му.